

Verslag van de bijeenkomst inzake Cor Orans d.d. 19 februari 2019

- Inleidster:** zr. Scholastika Häring OSB
- Dagvoorzitter:** zr. Monica Raassen (Reguliere Kanunnikessen van het H Graf)
- Aanwezig:** zr. Chiara Bots (Clarissen Megen), zr. Mechtild Brand (Norbertinessen), zr. Rebecca Braun (Clarissen Megen), zr. Maria Magdalena van Bussel (Norbertinessen), zr. Beatrijs Corveleijn (Clarissen Nijmegen), zr. Ria van Dinther (Clarissen Nijmegen), ptr. Jan van den Eijnden (Minderbroeders Franciscanen), zr. Immaculata Franken (Benedictinessen van het H Sacrament), zr. Margriet van Gennip (Clarissen Megen), zr. Angela Holleboom (Clarissen Megen), zr. Bernadette Koenegras (Ongeschoeide Karmelietessen), zr. Bernarda Kötting (Benedictinessen van het H Sacrament), ptr. Ad Lenglet (Benedictijnen Lemiers-Vaals), zr. Lydia Nijhuis (Benedictinessen Oosterhout), br. Bernardus Peeters (Trappisten Koningshoeven), zr. Karin van Rosmalen (Birgittinessen Uden), zr. Mirjam van Schaik (Clarissen Nijmegen), zr. Johanna Schruer (Reguliere Kanunnikessen van het H Graf priorij Thabor), zr. Columba de Smet (Benedictinessen Oosterhout), zr. Lucia van Steensel (Ongeschoeide Karmelietessen), zr. Marie-Thérèse Versteegen (Benedictinessen van het H Sacrament), zr. Martha Verstraeten (Benedictinessen Oosterhout), de heer Ben Wanders (Federatie van de Monialen van de Ongeschoeide Karmel), de heer Marijn van Zon (Federatie van de Monialen van de Ongeschoeide Karmel)
- Aanwezig KNR:** dhr. Tom Boesten (stafmedewerker Bestuurbaarheid), de heer Chatelion Counet (Hoofd Bureau KNR), mw. Leny van der Heijden (voorzitter KAR), de heer Pierre Humblet (stafmedewerker Toekomst Religieus Leven), zr. Esther van de Vate (Orde der Karmelieten en stafmedewerker Toekomst Religieus Leven), mw. Nita van Bergen (notulist)
- Afgemeld:** ptr. Jan Brouns (Orde der Karmelieten), zr. Bernadette Gorkink (Birgittinessen Uden), de heer Hans Oude Alink (Orde der Karmelieten)

1. Woord van welkom, opening

De dagvoorzitter, zr. Monica Raassen, opent de vergadering en heet de aanwezigen welkom. Ze gaat voor in gebed dat afgesloten wordt met een gezamenlijk Onze Vader. Deze bijeenkomst is georganiseerd om samen na te denken over de consequenties van de richtlijn Cor Orans. Zr. Scholastica Häring zal deze richtlijn toelichten en ingaan op vragen. Zr. Häring is gespecialiseerd in het kerkelijk recht.

2. Lezing zr. Scholastika Häring

Zr. Häring dankt de KNR voor de gelegenheid om Cor Orans in dit gezelschap toe te lichten. Ze is Duitstalig, maar verstaat goed Nederlands. Zij kan zich ook in het Nederlands verstaanbaar maken dus eventuele vragen mogen in het Nederlands gesteld worden. Het is echter voor het eerst dat zij een inleiding in het Nederlands houdt. Deze is door haar opgesteld in het Duits en door de heer Boesten in het Nederlands vertaald (zie bijlage 1). Aan de hand van een PowerPoint presentatie (zie bijlage 2) leidt zij de aanwezigen door de instructie Cor Orans. De vragen en aanvullende opmerkingen die tijdens de inleiding zijn gesteld zijn hieronder vermeld.

3. Informatieve vragen

Sheet 14 – criteria voor opheffing

➤ *Hoe kun je gebrek aan vitaliteit toetsen?*

Dit wordt door de ad hoc commissie beoordeeld. Er wordt een vijftal criteria voor opheffing genoemd. Deze criteria zijn niet allemaal hard en daarmee voor interpretatie vatbaar. Daarom bestaat de ad hoc commissie uit meerdere personen die de situatie

bekijken en beoordelen. De beslissing over de uiteindelijke opheffing is voorbehouden aan de Heilige Stoel. De Heilige Stoel zal alvorens een beslissing te nemen advies inwinnen. Advies inwinnen bij de diocesane bisschop is een voorwaarde; advies inwinnen bij de presidente van een federatie of bij de ad hoc commissie is een keuze van de Heilige Stoel.

- *CO72 en CO73 gaan over de verdeling van het vermogen van het opgeheven klooster. Mogelijke doelen zijn: caritatieve doelen, de plaatselijke kerk, de federatie of het fonds voor monialen. De Heilige Stoel bepaalt uiteindelijk hoe het vermogen bestemd wordt. Het is zr. Häring niet bekend of er een fonds voor monialen bestaat. Wellicht wordt dit nog opgericht.*

Opgemerkt wordt dat de Ongeschoeide Karmelietessen een fonds hebben voor onderlinge solidariteit. Dit is zelfs opgenomen in de statuten. Zr. Häring antwoordt dat het inderdaad voor de hand ligt dat het geld van een opgeheven klooster ten goede komt aan de federatie waarvan het klooster deel uitmaakte. Volgens CO72 zijn de federatie en een fonds voor monialen twee verschillende doelen. Het fonds voor monialen is breder dan het fonds van de Ongeschoeide Karmelietessen. Ze is niet bekend met het bestaan van een dergelijk fonds. Wanneer een klooster wordt opgeheven is het gebruikelijk dat het vermogen toevalt aan de hogere rechtspersoon. Echter, steeds onder voorbehoud van een afwijkende beslissing van de Heilige Stoel. De Heilige Stoel beslist en heeft altijd het laatste woord na consultatie van de diocesane bisschop.

Sheet 15 – samenwerkingsverbanden

- *Het vormen van een Conferentie zal alleen interessant zijn wanneer zusterkloosters niet in de nabijheid maar erg ver weg gevestigd zijn. Deze oplossing zal niet veel gekozen worden.*

Sheet 17 – Visitatie CO81 / kerkelijk toezicht

- *De Trappisten vormen samen met de Trappistinnen één orde. Er is één generaal kapittel en dezelfde constitutie. Cor Orans geldt voor de monialenkloosters en niet voor de abdijen. Echter, door Cor Orans zorgt er wel voor dat de Trappisten een beslissing moeten nemen of ook zij de bepalingen van Cor Orans overnemen. Wanneer dit niet het geval is, zal er een splitsing moeten plaatsvinden.*

- *Bij een aantal samenwerkingsvormen – federatie, associatie en conferentie – houdt de bisschop toezicht. Kan hij deze taak delegeren; bijvoorbeeld aan de presidente van de federatie? Dezelfde vraag wordt gesteld voor de instituten die geassocieerd zijn met een mannelijk instituut. Mag de abt zijn taken aan een vrouwelijke religieus delegeren?*

Dit hangt af van hetgeen in de statuten is vastgelegd. Br. Peeters merkt op dat hij taken aan een vrouw kan delegeren wanneer het gaat om een monialenklooster. Omgekeerd kan het niet; een vrouw kan geen visitatie afleggen in een mannenklooster. Zr. Häring antwoordt dat in haar klooster de bisschop naast de mannelijke visitator ook een vrouwelijke visitator heeft aangewezen. Dit is een verdergaande stap dan dat de visitator een vrouw meeneemt. Nu is er sprake van twee, gelijkwaardige, visitatoren.

- *Bij een monastieke congregatie ligt de visitatiemacht bij de presidente. Mag een bisschop op grond van de Cor Orans stellen dat ook hij het recht heeft om te visiteren?*
Nee dit is niet het geval. In CO84 en CO85 wordt de visitatiemacht neergelegd bij de presidente. Cor Orans perkt de macht van de bisschop in.

Sheet 18 – Federatie – taak van de presidente

- *De Clarissen maken deel uit van een federatie. De visitatie wordt uitgevoerd door een Minderbroeder Franciscaan. Betekent dit dat de Clarissen gefuseerd zijn met een mannelijk instituut?*
Zr. Häring antwoordt dat dit afhankelijk is van hoe dit in de statuten is vastgelegd met betrekking tot visitatie, afnemen van geloften en leiding van het keuzekapittel. Wanneer

in de statuten is vastgelegd dat al deze taken toebedeeld zijn aan de provinciaal van de Minderbroeders Franciscanen, dan is er sprake van een fusie met het mannelijke instituut. Daarnaast maken de Clarissen ook nog deel uit van de Federatie van de Heilige Clara. Tijdens de federatievergaderingen is de delegaat ook aanwezig. Dit waarborgt een goede onderlinge samenwerking.

- *Opgemerkt wordt dat veel samenwerkingsverbanden ten onrechte een federatie worden genoemd terwijl er eigenlijk sprake is van een associatie.*

Sheet 19 – Taken/bevoegdheden presidente

- *Zr. Franken heeft een vraag bij de constatering van zr. Häring dat de presidente co-visitatrice is en het verslag schrijft. Zij baseert zich op CO110 en CO115). Zr. Franken leest dit niet in deze artikelen. Het lijkt haar logischer dat de visitor het verslag schrijft omdat de co-visitatrice, de presidente, haar bevindingen aan de Federale Raad moet voorleggen. In CO115 staat dat zij de meest geschikte oplossingen moet doorvoeren na bespreking in de Federale Raad.*

Zr. Häring antwoordt dat zij deze artikelen blijkbaar anders leest en interpreteert. Zij is van mening dat de presidente weliswaar de meest geschikte oplossingen aan de Federale Raad moet voorleggen en doorvoeren maar dit staat los van het schrijven van het verslag. Zr. Franken wijst op CO125. Hierin is vastgelegd dat de bisschop en de presidente samen de visitatie afleggen. Na afloop van de visitatie dienen oplossingen voor mogelijke problemen aan de Federale Raad voorgelegd te worden. Het verslag wordt pas daarna geschreven. De bisschop is visitor. Hij constateert de problemen en geeft de presidente de opdracht deze problemen, met oplossingen, te bespreken in de Federale Raad. De uitkomst wordt vastgelegd in het verslag dat de bisschop vervolgens naar de Heilige Stoel stuurt. Zr. Häring kan zich nog steeds voorstellen dat de bisschop het schrijven van het verslag overlaat aan de presidente, maar dankt zr. Franken voor haar interpretatie van CO125. Nieuwe zienswijzen zijn altijd welkom en verhelderend.

- *Br. Peeters vraagt wat de reden is dat een federaal presidente geen hogere overste is.*
Zr. Häring antwoordt dat Rome de voorkeur heeft uitgesproken voor een hogere overste als presidente, maar dat vanuit de monialenkloosters is aangegeven dat dit niet haalbaar is. Rome heeft zich op dit punt gevoegd naar de wens van de monialen.
- *Zr. Holleboom wijst erop dat de monialenkloosters erg hechten aan hun autonomie.*
Zr. Häring merkt op dat er geen verschil is of er toezicht gehouden wordt door de bisschop of de presidente. In beide gevallen verandert er niets in de autonomie van het monialenklooster. Voordeel is wel dat je een presidente zelf kunt kiezen. Zr. Häring ziet hierin geen verlies van autonomie maar meer een overgang van toezicht van de ene persoon naar de andere. Een presidente heeft niet meer autoriteit dan een bisschop. Wanneer je in een samenwerkingsverband goed samenwerkt, is het zelfs mogelijk dat je meer autonomie ervaart. Wel zullen we moeten leren de autoriteit aan een ander toe te vertrouwen. Een presidente staat boven de abdisen van de federatie. Dit kan een voordeel zijn; er kan sprake zijn van een bredere kijk.

Sheet 20 – Federale Raad

- *De Federale Raad bestaat uit vier personen. Is dit inclusief de presidenten?*
Nee dit is niet het geval. Het gaat om vier personen én de presidente. Wanneer een federatie maar uit drie kloosters bestaat mogen er meerdere leden uit hetzelfde klooster zitting hebben in de Federale Raad. Deze vier personen hoeven overigens ook geen deel uit te maken van het bestuur; iedere geprofeste moniale kan gekozen worden in de Federale Raad.
- *Zijn er regels voor de minimale omvang van een federatie?*
Een startende federatie dient uit minimaal drie monialenkloosters te bestaan. Valt er in de loop van de tijd een klooster af, dan kan doorgegaan worden met twee kloosters.

Wel zal dan naar de leefbaarheid gekeken moeten worden. Blijft er nog maar één klooster over, dan is er uiteraard in de praktijk geen sprake meer van een federatie. Het kan zijn dat opheffing onvermijdelijk is. Overigens wordt nergens in Cor Orans melding gemaakt over het opheffen van kloosters. Een federatie dient opgericht te worden door de Heilige Stoel. Wanneer er sprake is van drie zwakke monialenkloosters die samen een federatie willen vormen, zal de Heilige Stoel dit niet goedkeuren.

Sheet 22 – Assistens religiosus

- *Voor welke periode wordt een assistens religiosus aangesteld?*
Voor de periode die de Heilige Stoel bepaald. Drie jaar geleden gaf de Heilige Stoel aan dat een aanstelling voor vier jaar is. In Cor Orans wordt geen termijn genoemd. Er kan dus uitgegaan worden van een aanstelling voor onbepaalde tijd; tot wederopzegging.
- *Kan een assistens religiosus een seculiere priester zijn?*
Dit is mogelijk. De voordracht voor een assistent religiosus wordt gedaan door de federatie. De procedure van voordracht en benoeming is ingewikkeld en de beslissing wordt genomen door de Heilige Stoel.
- *Zr. Versteegen merkt op dat zij veel profijt hebben van de assistent religiosus aangesteld. Hij fungeert als doorgeefluik naar Rome en omgekeerd. De assistent religiosus is aanwezig bij de Federale Raad en de werkvergaderingen.*

Sheet 27 – Vorming

- *Zr. Holleboom vraagt of de gezamenlijke vorming die Cor Orans als mogelijkheid ziet slechts een mogelijkheid of een stevige aanbeveling is.*
Dit laatste is het geval; een stevige aanbeveling. Wanneer vorming niet meer mogelijk is in het eigen klooster, dan wordt aangeraden de vorming samen met anderen vorm te geven. Dit geldt voor alle onderwerpen die Cor Orans aansnijdt. Zr. Häring wijst erop dat Cor Orans met een positieve insteek gelezen dient te worden. Ga je eigen situatie goed na, wees eerlijk en neem maatregelen wanneer de situatie daarom vraagt. Ga de samenwerking met anderen aan en versterk elkaar. De Congregatie voor de Religieuzen heeft aangekondigd dat er binnenkort richtlijnen komen voor de vorming. Richtlijnen zijn minder zwaar dan een instructie zoals Cor Orans. De aangekondigde richtlijnen hebben dezelfde status als de Guidelines for the Administration of the Assets.

Sheet 30 – Etappes en duur van de initiële vorming

- *Zr. Häring merkt op dat in de Nederlandse benaming voor 'kandidatuur' 'aspirant' is.*
- *Zr. Franken wijst erop dat in CO251 staat dat de vorming start met het postulaat. De kandidatuur dient dus niet meegeteld te worden.*
Zr. Häring antwoordt dat deze periode wel meegeteld dient te worden; anders is het onmogelijk om aan de negen jaar te komen.
- *Ptr. Van den Eijnden acht een vormingsperiode van negen jaar bijna ongezond. Mensen die nu intreden zijn vaak op gevorderde leeftijd en hebben al een heel leven achter de rug. Is deze vormingsperiode verplicht?*
Zr. Häring antwoordt dat Cor Orans geen wetgeving is, maar wel gebaseerd is op Vultum Dei Quaerere. Dit is wel wetgeving van de paus en ook in dit document wordt negen jaar vorming verondersteld. Cor Orans geeft uitvoering aan wetgeving en is dus, ondanks dat het een richtlijn is, verplicht.

- *Zr. Franken vraagt waarom het tweede jaar van het noviciaat als canonic jaar wordt aange-merkt en niet het eerste jaar.*
Ptr. Van den Eijnden antwoordt dat je na je canonicke jaar het recht hebt om kleine professie te doen. Als je het eerste jaar van het noviciaat aanmerkt als canonic jaar kom je niet aan het vereiste aantal jaren.
- *Is de periode van tijdelijke professie altijd vijf jaar? Of mag het drie jaar duren wanneer de vormingsperioden ervoor langer waren en je na drie jaar al aan de vereiste negen jaar komt?*
In de constituties dient een periode van vijf jaar te worden vastgelegd. Wil je hiervan afwijken, dan dien je dispensatie in Rome aan te vragen. De Heilige Stoel beslist hierover; het is geen recht omdat je toch al aan de eis van negen vormingsjaren had voldaan.
- *Deze vernieuwde termijnen zorgen voor ongelijkheid tussen de mannelijke en vrouwelijke kloosters. Dit is aangekaart in Rome, maar het is onduidelijk of Rome bereid is hierover in gesprek te gaan. Negen jaar is een lange periode. Door het meetellen van de kandidatuur wordt het makkelijker om hieraan te voldoen. Zusters die voor het verschijnen van Cor Orans al een tijdelijke professie hebben afgelegd, mogen na drie jaar eeuwige professie afleggen. Zij hoeven niet alsnog naar een tijdelijke professie van vijf jaar.*

Zr. Häring rondt haar lezing af. Zr. Raassen dankt haar voor haar heldere uiteenzetting. De vragen zijn tijdens de inleiding al gesteld. Er is nog tijd voor een enkele vraag.

- *Zr. Holleboom gaat in op de ongelijkheid die Cor Orans veroorzaakt in de vorming bij mannelijke en vrouwelijke kloosters. Ligt het in de lijn der verwachting dat de Heilige Stoel ook een richtlijn voor de mannen zal gaan uitvaardigen?*
Br. Peeters antwoordt dat de vormingstijd van mannen niet altijd korter is. De Jezuïeten kennen een vormingstijd van negen jaar. Paus Franciscus is een Jezuïet dus wellicht komt de uitbreiding van de vormingstijd voor monialen hier vandaan. Er bestaan, in tegenstelling tot de monialenkloosters, nog maar zeer weinig strikt contemplatieve ordes van mannen. Eigenlijk geldt dit alleen nog voor de Trappisten. Wat juist hen de vergeten groep maakt ☺.
- *Mevrouw Van der Heijden vraagt met welk doel Cor Orans is geschreven. Wat wil de Heilige Stoel met deze instructie bereiken? Cor Orans is een instructie voor alle monialenkloosters ter wereld; de problemen in Noord-Europa en het Westen zijn heel anders dan in de rest van de wereld. En ook de manier waarop naar Cor Orans gekeken wordt zal anders zijn.*
Zr. Häring antwoordt het doel is het wereldwijd in kaart brengen en oplossen van problemen bij (zwakke) monialenkloosters. Op termijn zouden deze maatregelen problemen moeten voorkomen omdat tijdig actie wordt genomen. Cor Orans is, wat zr. Häring betreft, een goede poging om problemen te voorkomen. Het nadeel is dat Cor Orans geen onderscheid maakt tussen zwakke en sterke monialenkloosters. Voor de sterke is geen aandacht in deze instructie. De opdracht is echter voor alle kloosters dezelfde; kijk naar je eigen situatie en wees realistisch.
- *Zr. Van Bussel vraagt of, wanneer er op 15 mei 2019 geen stappen zijn genomen, de Heilige Stoel actie onderneemt en bepaalde zaken gaat opleggen.*
Zr. Häring denkt dat het zo'n vaart niet loopt. Het is wel van belang dat de monialenkloosters hierover nadenken en stappen proberen te nemen. Rome zal niet verwachten dat dit soort ingewikkelde processen op 15 mei 2019 al (praktisch) zijn afgerond. Wel verwachten ze een coöperatieve houding en bereidheid tot het overwegen van mogelijke oplossingen.

4. Bespreking in groepen

Na de lunch gaan de aanwezigen uiteen in vier groepen te weten:

1. Federatievorming

2. Vorming (initiële en voortgaande)
3. Zeer kleine kloosters
4. De rol van de religieuze ordinarissen (c.614)

Voor het onderwerp 'clausuur' waren te weinig aanmeldingen.

5. Plenaire bespreking

Zr. Raassen hervat de plenaire vergadering en nodigt iedere groep uit iets te delen met de andere aanwezigen.

1. Federatievorming

Zr. Van de Vate geeft een impressie van hetgeen in de groep besproken is. Vijf onderwerpen zijn de revue gepasseerd:

1. Gesteld is dat in kleine federaties de bevoegdheden van de presidente ingewikkeld kunnen liggen.
2. Er is gekeken naar de voor- en nadelen van een confederatie. Is het waardevol om met verschillende ordes in een conferentie proberen samen te werken? Welke samenwerking wordt opgelegd door Cor Orans. Kun je samenwerken zonder een conferentie te vormen? Deze twee vragen dienen altijd beantwoord te worden. Wat vereist is en wat in de praktijk nodig is zijn twee verschillende lijnen.
3. Er is gekeken naar de voor- en nadelen van een monastieke congregatie versus een federatie. Hoe je hier tegenover staat hangt nauw samen met het charisma. Benedictinessen zijn gewend om in een samenwerkingsverband te leven; Karmelietessen zijn dit veel minder.
4. Wanneer vraag je dispensatie aan voor het vormen van een federatie? Dit kan bijvoorbeeld wanneer er sprake is van een inbedding in een mannelijk instituut.
5. Afsluitend is gesteld dat sommige onderdelen van Cor Orans totaal niet aansluiten bij de Nederlandse situatie. De vraag is hoe je daarmee omgaat.

Zr. Häring gaat in op punt 4. Het is inderdaad mogelijk om dispensatie aan te vragen wanneer je als monialenklooster ingebed bent in een mannelijk instituut. Ze vraagt zich af of er in dit geval wel officieel dispensatie aangevraagd zou moeten worden of dat volstaan kan worden met te stellen dat dit de status quo is en verder geen actie te ondernemen. Br. Peeters merkt op dat de Trappistinnen dispensatie hebben aangevraagd. Bij het in behandeling nemen van deze aanvraag werd gelijk gezegd dat de vorming negen jaar dient te zijn. De constituties zullen hierop aangepast moeten worden. Omdat er sprake is van één constitutie voor de Trappisten en de Trappistinnen zal nagedacht moeten worden over de vraag of de Trappisten de vormingstijd van negen jaar overnemen of dat er een splitsing plaats moet gaan vinden.

2. Vorming

Zr. Verstraeten vertelt dat haar groep gesproken heeft over het feit dat Cor Orans centraal voor de wereldkerk geregeld is terwijl er juist, ook in de kerk, een tendens tot decentralisatie te zien is. Deze centrale benadering zal een rol gaan spelen bij de interpretatie van Cor Orans. Hoe kun je recht doen aan het individuele karakter van een vormingsproces wanneer dit moet passen binnen een centrale regeling? In Cor Orans is het junioraat verlengd, maar juist de beginfase van een vorming dient grondig te zijn. Persoonsvorming vindt plaats in het begin en niet pas in het junioraat. Het is van belang dat vrouwen die zich melden voor de vorming in een zo vroeg mogelijk stadium op hun taak worden voorbereid. Zr. Schruer vult dit aan. Cor Orans wil een oplossing bieden voor het probleem dat zoveel zusters uittreden na hun plechtige professie. Het junioraat is echter niet de gevaarlijkste periode; in de hieraan voorafgaande jaren dient hier aandacht aan besteed te worden. Het aangaan van een permanente verbinding doet soms iets met een mens en daar dien je iemand in een vroegtijdig stadium op te wijzen en zo goed mogelijk op voor te bereiden.

3. Zeer kleine kloosters

De heer Wanders vat samen hetgeen in zijn groep besproken is. Zij hopen dat Rome zorgvuldig rekening wil houden met de reeds in de praktijk ontworpen oplossingen. Nederland loopt in veel

opzichten voor. In zijn gespreksgroep waren drie monialenkloosters vertegenwoordigd en alle situaties waren anders. De Kanunnikessen van het Heilig Graf (Maarssen) hebben een éénvrouwspositie in Nederland maar met een adequate oplossing. De Karmels in Nederland vormen een federatie. Zij hebben de problemen op creatieve wijze opgelost. De statutenwijziging is in 2009 door Rome goedgekeurd. Ze denken nu na over de vraag of ze deze statuten weer voorleggen zodat ze getoetst kunnen worden aan Cor Orans. De Clarissen hebben nog twee kloosters in Nederland. De situatie in Megen is wankel; het kan zijn dat er binnenkort nog maar vijf geprofeste zusters wonen. Ze denken na over een Administratrix. Drie verschillende situaties waarin gezocht is naar oplossingen. Oplossingen die erg uiteen lopen. Hopelijk houdt Rome hier zorgvuldig rekening mee. Het zou een verlies zijn wanneer alles wat in de afgelopen jaren opgezet is weer afgebroken wordt.

4. De rol van de religieuze ordinarissen

Ptr. Lenglet vertelt wat in zijn groep, bestaande uit twee Clarissen en twee Abten, geconstateerd is. De bepalingen van Cor Orans over de religieus assistent is een aanscherping van de regels die al bestonden. Eerst was het aanstellen van een religieus assistent een mogelijkheid, daarna een aanbeveling en nu een verplichting. Er is blijkbaar sprake van voortschrijdend inzicht. De taak van een religieus assistent is drieledig:

1. In een normale situatie; toezicht houden.
2. In een abnormale situatie; met sterke hand ingrijpen.
3. In een situatie hiertussen in; voorkomen dat een abnormale situatie kan ontstaan.

Zr. Häring dankt iedereen voor het zojuist gevoerde gesprek. Zowel het plenaire gesprek als de groeps gesprekken. Zij heeft geprobeerd de vragen zo goed mogelijk te beantwoorden en heeft met dankbaarheid kennis genomen van de mogelijke oplossingen die vanuit de deelnemers zijn aangedragen. Dit soort respons is waardevol. Het is van belang dat samen, creatief maar met respect voor de instructie, naar oplossingen gezocht wordt. Ze is er vast van overtuigd dat dit de juiste weg is om samen de toekomst tegemoet te treden.

6. **Rondvraag en sluiting**

- Zr. Van Bussel vraagt of de inleiding, de PowerPoint en het verslag ter beschikking worden gesteld. Dit is uiteraard het geval. Ook het artikel uit de Ordenscorrespondenz zal worden toegevoegd.
- Zr. Franken vraagt wanneer er sprake is van buitengewoon beheer van goederen. Dit is vastgelegd door de Bisschoppenconferentie. Handelingen boven de 2,5 miljoen euro zijn handelingen van buitengewoon beheer.

De heer Boesten dankt de aanwezigen voor hun aanwezigheid en bijdrage. Een speciaal dankwoord voor zr. Häring en zr. Raassen. En uiteraard voor zr. Van Bussel en alle Norbertinessen van Catharinadal voor de genoten gastvrijheid. Na het overhandigen van de bloemen sluit hij de vergadering.

21 maart 2019
Nita van Bergen